

ADA UNİVERSİTETİ TƏHSİL FAKÜLTƏSİ
TEZİS TƏHSİLİN İDARƏEDİLMƏSİ İXTİSASI ÜZRƏ MAGİSTR DƏRƏCƏSİNƏ
VERİLƏN TƏLƏBLƏRİ YERİNƏ YETİRMƏKLƏ TƏQDİM EDİLMİŞDİR.

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sisteminin qiymətləndirilməsi

Şıxıyeva Rəqsanə

rshikheva19111@ada.edu.az

Bakı, 2025

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

ORİJİNALLIQ BƏYANATI

Mən ADA Universitetinin plagiatla bağlı siyasəti ilə tanış olmuşam və təsdiq edirəm ki, bildiyim qədər, GÜRCÜSTANDA AZƏRBYACANDİLLİ MƏKTƏBLƏRDƏ İKİDİLLİ TƏHSİL SİSTEMİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ adlı dissertasiya işinin məzmunu tamamilə mənim özümə aiddir və hər hansı qəbul edilməmiş işi ehtiva etmir.

Bununla da bildirirəm ki, ADA Universitetində magistratura pilləsi üçün təqdim etdiyim bu magistr dissertasiyası, ilkin araşdırmam və nailiyyətim heç bir dərəcə üçün təqdim olunmayıb.

İmza: _____

Tarix: 15.04.2025

Müəlliflik hüququ 2025 Rəqsanə Şıxıyevaya məxsusdur

Bütün hüquqlar qorunur

Minnətdarlıq

İlk olaraq, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılara öz bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirməyə şərait yaradan, daimi olaraq öz kömək və dəstəyini əsirgəməyən ADA rəhbərliyinə və bu proqramda əməyi keçən hər bir kəsə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Eyni zamanda, tədqiqatın təməl bilik və

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

bacarıqlarını formalaşdıran, I kursda “Tədqiqat” fənnini tədris edən Dr. Abbas Abbasova dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Onun səbirli rəhbərliyi, böyük biliyi, perspektivləri və tövsiyələri ilə təməli qoyulan tədqiqat bacarığım heç bir çətinlik çəkmədən bu sahədə daha da inkişaf etməyimə kömək etdi. Bununla yanaşı, bu yolda mənimlə birgə addımlayan, dərin bilik və təcrübələri ilə hər zaman yol göstərən başda elmi rəhbərim Dr. Aydın Əliyev olmaqla, kurs müəllimim Dr. Könül Abaslıya dərin minnətarlığımı bildirərək, göstərdikləri əməyə, zəhmətə və ayırdıqları dəyərli zamana görə təşəkkür edirəm. Əlbəttə ki, xüsusi təşəkkürü bu iki ildə bizdən öz qayğı və diqqətini əsirgəməyən Kamal Musayevə bildirmək istəyirəm.

Yekun olaraq, iki il ərzində çox az vaxt ayırdığım həyat yoldaşıma və məni hər zaman dərs oxuyan görən və bundan daimi olaraq şikayətçi olan sevimli qızıma səbir və dəstəkləri üçün təşəkkür edirəm.

Xülasə

İkidilli təhsil sistemi çoxmillətli ölkələr üçün mühüm sistemlərdən biridir ki, məqsəd etnik azlıqların ana dilini qorumaqla onların dövlət dili bilik səviyyələrini inkişaf etdirməkdir. Gürcüstanda etnik azlıq məktəbləri üçün yeni tətbiq olunmağa başlayan bu sistem Gürcüstan çərçivəsində aktual bir mövzudur. Bu araşdırmanın da məqsədi Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemin qiymətləndirilməsi əsas götürülərək azərbaycandilli

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

müəllimlərin ikidilli təhsil sisteminə dair perspektivlərini, çətinliklərini və üstünlüklərini araşdırmaq, müəllimlərin baxışlarından çıxış edərək, ikidilli təhsil sisteminin effektivlik göstəricilərini müəyyənləşdirməkdir.

Fenomenoloji keyfiyyət tədqiqat dizaynı rəhbər tutularaq, yarım-strukturlaşdırılmış müsahibələr istifadə edilmişdir. Tədqiqatçı müəllimlər ilə müsahibələr həyata keçirərək onların ikidilli mühitdə tədris təcrübələrinə, o cümlədən onların pedaqoji strategiyalarına, sınıfdə qarşılaşdıqları problemlərə və şagirdlərin akademik performansının və dil biliklərinin artırılmasında proqramın effektivliyinə dair təsəvvürlərinə diqqət yetirilib. Bununla yanaşı, müəllimlərdən aldıkları institusional dəstək və bunun onların tədris təcrübələrinə necə təsir etdiyi barədə də məlumat toplanıb. Müsahibələr Kvemo - Kartli bölgəsində yerləşən 4 azərbaycandilli məktəblərdə fəaliyyət göstərən 4 nəfər ikidilli müəllimlər və 4 nəfər əsas fənn müəllimləri arasında aparılmışdır.

Müsahibədən əldə olunan nəticələrə əsasən müəyyən edildi ki, Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sisteminin effektivliyinə təsir edən bir sıra amillər vardır. Bunlar kadr çatışmazlığı, ikidilli dərsliklər, dil baryeridir. Bu faktorlar öz növbəsində şagirdlərin akademik nailiyyətlərinə və müəllimlərin tədris strategiyalarına təsir göstərərək, ikidilli sistemin effektivlik göstəricilərini aşağı salır. Pedaqoji təhsili olmayan gürcü dillilərin tədrisə cəlb olunması, eyni zamanda dərsliklərin məzmunun qənaətbəxş olmaması və keyfiyyətsiz tərcümə müəllimlərin əsas narazı olduqları məqamlar idi.

Nəticədə, tədqiqata qoşulan müəllimlər azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sisteminə ehtiyac olmadığını və bu sistemin əsas məqsədinin azərbaycandilli məktəblərin bağlanması, ana dilinin sıxışdırılması olduğunu düşünürlər.

Açar sözlər: ikidilli təhsil, təhsil siyasəti, etnik azlıqlar, azərbaycandilli məktəblər, Gürcüstan

Mündəricat

Minnətdarlıq	3
Xülasə	4
Mündəricat	6
Cəvdəllərin Siyahısı	8

Şəkillərin Siyahısı	9
Fəsil 1	10
1. Giriş	10
<i>1.1. Problemin qoyuluşu</i>	10
<i>1.2. Tədqiqatın əhəmiyyəti</i>	12
<i>1.3. Tədqiqatın məqsədləri</i>	13
<i>1.4. Tədqiqat sualı</i>	13
Fəsil 2	13
Ədəbiyyat İcmalı	13
<i>2.1.1 İkidilli təhsil anlayışı</i>	13
<i>2.1.2 İkidilli təhsilin növləri</i>	15
2.2 Çoxmillətli ölkələrdə ikidilli təhsil sistemi	20
<i>2.2.1 Çində ikidilli təhsil sistemi</i>	20
<i>2.2.2 Latviya ikidilli təhsil sistemi</i>	23
2.3. Gürcüstanda ikidilli təhsil sistemi	25
<i>2.3.1. Gürcüstanda ikidilli təhsilə keçid</i>	25
<i>2.3.2. İkidilli dərsləklər</i>	28
<i>2.3.4 İkidilli təhsil modeli</i>	30
Fəsil 3	34
Metodologiya	35
<i>3.1 Tədqiqat dizaynı</i>	356
<i>3.2 Seçmə qrup</i>	368
<i>3.3 Məlumatların toplanması prosesi</i>	378
<i>3.4 Etibarlılıq</i>	379
<i>3.5 Etik məsələlər</i>	389
Fəsil 4	391
4. Tapıntılar	391
<i>4.1 Data təhlil prosesi</i>	412
Fəsil 5	579
<i>5.1 Müzakirə</i>	579
<i>5.2 Nəticə</i>	591
<i>5.3 Məhdudiyyətlər</i>	602
<i>5.4 Təvsiyələr</i>	613
Ədəbiyyat	624
Əlavə 1	714
Əlavə 2	725

Cədvəllərin Siyahısı

Cədvəl 1. İkidilli təhsilin zəif forması	16
Cədvəl 2. İkidilli təhsilin güclü forması	17
Cədvəl 3. Tədqiqat dizaynı	37
Cədvəl 4. İştirakçılar haqqında məlumat	38
Cədvəl 5. Kod və kateqoriyalar	41

Şəkillərin Siyahısı

Şəkil 1. Tədris resursları	42
Şəkil 2. İkidilli kadr məsələsi	44
Şəkil 3. Dil baryeri	46
Şəkil 4. Akademik uğur	50
Şəkil 5. Ana dilinin sıxışdırılması	52
Şəkil 6. İki dilli təhsilin effektivliyi	53

Fəsil 1

1. Giriş

1.1. Problemin qoyuluşu

İkidilli təhsil müxtəlif cəmiyyətlərdə linqvistik və mədəni fərqlilikləri birləşdirmək üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Gürcüstanda əhalinin 13,2% təşkil edən müxtəlif etnik qruplar yaşayır. Bunlar arasında iki böyük qrup fərqlənir - azərbaycanlılar və ermənilər. Gürcüstan əhalisinin 4,5%-ni ermənilər, 6,3%-ni isə azərbaycanlılar təşkil edir (Milli Statistika Bürosu, 2014). Azərbaycan icması daha çox Kvemo və Şida Kartli bölgələrində, ermənilər əsasən Samtsxe-Cavaxeti və Kvemo Kartlidə (Tsalka) məskunlaşıblar. Kvemo Kartlidə əsas azlıq azərbaycanlılardır; Marneuli, Bolnisi və Dmanisi bələdiyyələrində əhalinin əksəriyyətini, Qardabani bələdiyyəsində isə əhalinin 40%-dən çoxunu azərbaycanlılar təşkil edir (Gürcüstanın

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

Milli Statistika İdarəsi 2016). Kvemo Kartli bölgəsində azərbaycandilli məktəblər yerli icmanın təhsilinin təmin edilməsində həlledici rol oynayır. Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların Gürcüstanın rəsmi dilini mükəmməl bilməməsi həm ünsiyyət, həm də sosial və iqtisadi integrasiyada tez-tez çətinliklər yarada bilər. Həmçinin, azərbaycandilli icmalarda təhsil nəticələri çox vaxt gürcü dilli həmkarlarından aşağı olur və bu da öz növbəsində dil maneələrini aradan qaldıran və akademik nailiyyətləri təşviq edən effektiv ikidilli təhsil siyasətini zəruriyyət yaradır. (Tabatadze, 2017).

Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün azərbaycandilli məktəblərdə şagirdlərin həm Azərbaycan, həm də gürcü dillərini eyni vaxtda öyrənməsinə kömək etmək üçün ikidilli təhsil tətbiq edilib. Gürcüstanın ikidilli təhsilə yanaşması illər ərzində sosial-siyasi dəyişikliklər və beynəlxalq çərçivələr əsasında formalaşmış. Sovet dövrünün azlıqların dillərini sıxışdıran siyasətindən çoxdilliliyi inkişaf etdirməyə yönəlmiş müasir səylərə keçid inklüzivliyə və mədəniyyətin qorunub saxlanmasına doğru daha geniş keçidi əks etdirir. Bu gün ikidilli təhsil təkcə linqvistik inkişaf üçün deyil, həm də milli birliyin və mədəniyyətlərarası anlaşmanın gücləndirilməsi üçün bir vasitədir. Bu məqsədlərə baxmayaraq, etnik azlıq icmaları keyfiyyətli gürcü dili tədrisinə məhdud çıxış, sosial-iqtisadi bərabərsizliklər və icma daxilində ikidilli təhsilə fərqli münasibət kimi mühüm problemlərlə üzləşməkdə davam edirlər (Kitiashvili, A., Abashidze, T., & Zhvania, I., 2016).

Bu mövzunun əhəmiyyəti onun mühüm global və milli prioritetlərə uyğunluğu ilə vurğulanır. İkidilli təhsil beynəlxalq standartları və sazişləri, xüsusən də dil hüquqlarının və insanın ana dilində təhsilə çıxışın zəruriliyini vurğulayan UNESCO-nun Təhsildə ayrı-seçkiliyə qarşı Konvensiyasını özündə əks etdirir (Hannum, H., 1993). Milli miqyasda bu məsələ Gürcüstanın azlıqların mədəni və dil müxtəlifliyinə hörmətlə yanaşılmaqla yanaşı, sosial birliyi gücləndirməyə və milli özünəməxsusluğu təşviq etməyə yönəlmiş təşəbbüslərinə xüsusilə aiddir. Ən böyük azlıq qruplarından biri olan azərbaycandilli icma bu təşəbbüslərin uğurunu qiymətləndirmək üçün mühüm nümunə kimi xidmət edir.

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

Bu araşdırmanın aktuallığı Gürcüstan təhsil sisteminin nisbətən diqqətdən kənar qalan aspektinin tədqiqi ilə bağlıdır. Avropa və Şimali Amerika kimi digər regionlarda ikidilli təhsil hərtərəfli araşdırılsa da, Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə bu cür siyasətin həyata keçirilməsi ilə bağlı unikal problemlər və imkanlar mövcud ədəbiyyatda kifayət qədər araşdırılmamışdır. Bu yanaşma Azərbaycanın mədəni və linqvistik irsinin qorunub saxlanmasına töhfə verməklə yanaşı, eyni zamanda gürcü cəmiyyətində tam iştirak üçün vacib olan gürcü dilini bilmə səviyyəsini artırmağa bilərə (Tabatadze, 2019). İkidilli təhsilin təqdim etdiyi çoxsaylı üstünlüklərə baxmayaraq, bu cür siyasətlər tez-tez müxtəlif problemlərlə, o cümlədən məhdud resurslar, qeyri-kafi müəllim hazırlığı və dilə qarşı üstünlük təşkil edən cəmiyyət münasibətləri ilə qarşılaşır (Benson, 2004).

1.2. Tədqiqatın əhəmiyyəti

Bu tədqiqat ikidilli təhsil siyasətinin azərbaycandilli məktəblərdə müəllimlər tərəfindən necə qəbul edildiyini başa düşməkdə əhəmiyyətli boşluğu aradan qaldırmağa dəstək ola bilər. Gürcüstan ikidilli təhsil təşəbbüslərinin həyata keçirilməsində irəliləyişlər əldə etsə də, bu məktəblərdə əsas maraqlı tərəflərin nöqteyi-nəzərindən onların effektivliyinin hərtərəfli yoxlanılması hələ də aparılmamışdır. Bu siyasətlərin icrasına cavabdeh olan müəllimlər və şagirdlər praktikada ikidilli təhsillə bağlı maneələr və nailiyyətlər haqqında əvəzsiz perspektivlər təqdim edirlər. Müəllimlərin fikirlərini öyrənməklə, bu tədqiqat azlıq icmaları daxilində ikidilli təhsillə bağlı geniş müzakirələrə töhfə verir. O, ikidilli təhsilin uğurla həyata keçirilməsinə maneə ola biləcək qeyri-kafi resurslar, qeyri-adekvat müəllim hazırlığı və sosial-mədəni amillər də daxil olmaqla praktiki problemləri işıqlandırır. Bundan əlavə, bu elmi iş, azərbaycanlıların üstünlük təşkil etdiyi regionlarda ikidilli təhsilin effektivliyini artırmaq üçün siyasətçilər, təhsil işçiləri və icma liderləri üçün sübuta əsaslanan tövsiyələr təqdim edir.

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

1.3. Tədqiqatın məqsədləri

Bu tədqiqat müəllimlərin ikidilli təhsil siyasətinə dair perspektivlərini, çətinliklərini və üstünlüklərini araşdırmaq, müəllimlərin baxışlarından çıxış edərək, ikidilli təhsil siyasətinin effektivlik göstəricilərini müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır.

1.4. Tədqiqat sualı

Azərbaycandilli məktəblərdə müəllimlərin nöqteyi-nəzərindən ikidilli təhsil sisteminin effektivliyi necədir?

Fəsil 2

Ədəbiyyat İcmalı

Ədəbiyyat icmalı hissəsində dissertasiya ilə əlaqəli olaraq, nəzəri və konseptual çərçivə öz əksini tapmışdır. Belə ki, ikidilli təhsil anlayışı, onun məqsədi və növləri, eyni zamanda müxtəlif çoxdilli ölkələr olan Çin, Latviya, həmçinin Gürcüstan ikidilli təhsil sistemi, onun nailiyyətləri və çətinlikləri təqdim olunmuşdur.

2.1.1 İkidilli təhsil anlayışı

İkidilli təhsil, ən sadə formada, tədris və öyrənmə məqsədləri üçün iki dilin istifadəsidir. Baker (2011) ikidilli təhsili həm akademik məzmunu, həm də dil bacarıqlarını öyrətmək üçün iki dildən istifadə kimi müəyyən edir, eyni zaman da o, ikidilli təhsilin “mürəkkəb bir fenomen üçün sadə bir etiket” olduğunu təklif edir (Baker, 2001, s. 213). İkidilli təhsilin tərifləri iki dildən tədris

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

vasitəsi kimi istifadəni, yəni fənn məzmununun iki dildə tədrisini ikidilli təhsilin xarakterik xüsusiyyəti hesab edir (Baker, 2007, s. 131; Skutnabb-Kangas & McCarty, 2008, s. 4; Cummins, 2008a; May, 2008, s. 20). García (2009) görə isə, ikidilli təhsil çoxdilli cəmiyyətdə şagirdlərin koqnitiv, sosial və akademik inkişafını təşviq etmək üçün bir yol kimi də görülə bilər və o vurğulayır ki, ikidilli təhsil təkcə iki dili öyrətmək deyil, həm də dil müxtəlifliyi haqqında anlayışı və ona hörməti aşılamaqdır. Bakerə (2011) görə də, ikidilli təhsil sadə dil təlimindən və ya ikinci dil öyrənməsindən fərqlənir və sadəcə lüğət, qrammatika öyrətmək əvəzinə, ikidilli təhsil şagirdləri iki dildən istifadə edərək riyaziyyat, təbiət və sosial elmlər kimi akademik fənlərə cəlb etməyə çalışır, qəbul edilmiş ikidilli təhsil modeli onun həyata keçirildiyi sosial-siyasi, mədəni və təhsil kontekstindən asılı olaraq dəyişə bilər. İkidilli təhsil fənn kimi əlavə dili öyrədən ənənəvi dil təhsili proqramlarından onunla fərqlənir ki, o, dildən tədris vasitəsi kimi istifadə edir (García, O., & Woodley, H. H., 2014). Digər tədqiqatçılara görə isə, ikidilli təhsil məktəbdə məzmun fənlərinin tədrisi üçün ikinci və ya xarici dildən istifadə etməkdir (Richards və Schmidt, 2002, Sheng Deren, 2003, s.113).

Bəzi tədqiqatçılar aydın şəkildə hesab edirlər ki, ikidilli təhsilin əsas məqsədi uşaqların çoxluq mühitində ikinci dil öyrənməsinin sürətini artırmaqdır (Willig, A. C, 1981). Onun minimum töhfəsi uşaqların tədris olunan mövzunu öyrənmələrini təmin etməkdir (Harvard Civil Rights Committee, 1966). Genesee (2004) ikidilli təhsili “akademik kurrikulumun əhəmiyyətli hissələri üçün hər iki (və ya bütün) dildən tədris vasitəsi kimi istifadə etməklə ikidilli (və ya çoxdilli) səriştəni təşviq etmək məqsədi daşıyan təhsil kimi müəyyən etmişdir (s. 548). Cumminsə (2000) görə, ikidilli təhsil həm birinci, həm də ikinci dillərdə dil inkişafını dəstəkləmək məqsədi daşıyır, koqnitiv, akademik və sosial üstünlükləri gücləndirir və bundan əlavə, ikidilli təhsil çox vaxt şagirdlərin ana dillərinin qorunub saxlanmasını və canlandırılmasını vurğulayır. Eyni zamanda digər müəllif vurğulayır ki, daha geniş ictimai ünsiyyət və təhsil təlimi dili olan ikinci dildə bacarıqları inkişaf etdirir və şagirdlərin ana dillərini dəstəkləyən ikidilli təhsil proqramları oxu, riyaziyyat və elm kimi fənlərdə daha yüksək akademik performans səbəb olur (Thomas & Collier, 2002). Tədqiqatlar göstərdi ki, ikidilli fərdlər idrak çevikliyi, problem həll etmə bacarıqları

Gürcüstanda azərbaycandilli məktəblərdə ikidilli təhsil sistemi

və çoxşaxəli tapşırıqları yerinə yetirmə qabiliyyəti kimi üstün icra funksiyalarına malik olurlar (Bialystok, 2001). Garcia (2009, s. 11) isə ABŞ-də immiqrantlara “yalnız ingilis dilindən istifadənin ikidilli təhsil olduğunu” düşünməyin ümumi səhv olduğunu irəli sürür. Bunun əksinə olaraq, dillər sahəsində bir çox alim iddia edir ki, effektiv ikidilli təhsil fərdlərə həyatları boyu ikidilli olmağa və qalmağa kömək etmək məqsədi daşıyır (Genesee, 2005; Baker C., 2006; Cummins, 2000). Şagirdin L1-nin başqa dilə “yalnız körpü kimi” istifadəsi ikidilli təhsil hesab edilmir (Gaarder, 1967, s.110).

2.1.2 İkidilli təhsilin növləri

Baker və Jones (1998) görə, ikidilli təhsilin on növü var. Onlardan altısını “zəif formalar”, dördünü isə “güclü formalar” adlandırırlar.

Cədvəl 1

İkidilli təhsilin “Zəif forması”

(Baker C., 2006)

Proqramın tipi	Uşaqların tipi	Sınıfdə istifadə olunan dil	Təhsil və sosial məqsəd	Dil nəticəsində məqsəd
SUBMERSION	Etnik azlıq	Çoxluq dili	Assimilyasiya	Monodillilik
SUBMERSION with withdrawal classes / sheltered English	Etnik azlıq	Majority Language with pull-out L2 lessons	Assimilyasiya	Monodillilik
SEGREGATIONIST	Etnik azlıq	Azlıq dili(məcburidir)	Aparteid	Monodillilik